

Joan Salicrú, **una prosa inèdita de Ferran de Pol**

JOSEP-VICENT GARCIA RAFFI *Universitat Politècnica de València*

Ferran de Pol (Arenys de Mar, 1911-1995) va entrar al camp de concentració de Sant Cebrià del Rosselló a les primeries de gener de 1939. Hi va ingressar amb la seua unitat de combat i va romandre-hi fins al mes de maig, quan va ser traslladat al camp de Barcarès. D'aquest camp en surt, gràcies al Comitè Britànic d'Ajuda als Republicans Espanyols, formant part de l'expedició que va partir amb el vaixell *Sinaia* del port de Seta camí de Mèxic. Va arribar el 13 de juny al port de Veracruz. Ferran de Pol va anotar les experiències que vivia en unes llibretes durant els tres anys de guerra i el primer exili. N'ha quedat testimoni en alguns fulls arrencats on hi ha anotacions localitzades a la Batalla de l'Ebre, de juliol i agost del 1938, i al camp de concentració de Sant Cebrià, del 5 d'abril del 1939. Aquests fulls ara són a l'arxiu personal de l'escriptor. Aquestes llibretes es van convertir en textos amb diferents estadis de reescriptura. Alguns són redactats contemporàniament als fets, d'altres són preparats anys després. Les notes dels camps de concentració i del viatge marítim a l'exili mexicà es van convertir en dos textos fonamentals per a la nostra literatura concentracionària: les cròniques de *Campo de concentración (1939)*¹ aparegudes de forma incompleta al diari *El Nacional* de Mèxic i la traducció parcial catalana editada a *De lluny i de prop*.² Tanmateix, les notes de la Batalla de l'Ebre van ser desenvolupades molt fragmentàriament en un dietari –escrit com a cròniques del front a iniciativa de la Institució de les Lletres Catalanes– i en «Un de tants» publicat en una primera redacció a la revista

1. L. FERRAN DE POL, *Campo de concentración*, ed. de Josep. V. Garcia i Raffi, Barcelona: PAM, 2002.

2. L. FERRAN DE POL, «De quan de Sant Cebrià del Rosselló en dèiem Saint-Cyprien», *De lluny i de prop*, Barcelona: Selecta, 1973.

catalanoamericana *Quaderns de l'Exili* (1943-1947) i, en una segona reescriptura com a proemi «A tall de pròleg» de *De lluny i de prop*.³

Sobre l'experiència de l'últim any de la guerra intentà escriure, contemporàniament o anys després, diversos projectes narratius o memorialístics. A l'arxiu de l'escriptor hi ha dues carpetes amb els títols de *Batalla Ebre* i *L'afusellament del passat* que contenen fitxes argumentals de la història, fulls mecanografiats amb inici de narracions i tota classe de materials complementaris (fotos, documentació original o fotocopiada, etc.).⁴ Tanmateix, en l'esquema argumental de *Batalla Ebre* que va fer l'escriptor no hi ha cap referència a la determinant batalla, mentre que *L'afusellament del passat* se situa a Arenys de Mar i en els primers moments revolucionaris que viu la vila el 1936.

Pel que fa a posteriors transformacions literàries del que Ferran de Pol va viure als camps de concentració, no s'ha conservat cap novel·la escrita que tingués la vida concentracionària com a història del relat. Entre els projectes de l'escriptor, ja en 1944 hi havia *L'erm populós*, que pogué ser una reelaboració més ficcional de *Campo de concentración* però que no es va publicar finalment, ni tampoc ha quedat cap manuscrit. Hi haurem d'annotar, però, la construcció de personatges amb vivències concentracionàries en dues narracions de l'autor: Pau, el protagonista català d'*Érem quatre* (1960), i el narrador anònim de l'excel·lent relat «Naufragis» de *La ciutat i el tròpic* (1956) que fa sumari del seu passat abans d'integrar-se en la realitat mexicana.

A l'arxiu de Ferran de Pol només he localitzat el text inèdit d'una narració inacabada i sense títol que anomenaré «Joan Salicrú», pel nom del personatge central del relat. Són tres holandeses de paper mal conservat, manuscrites a llapis. Pel que fa a l'època de l'escriptura del text, la lletra de Ferran de Pol és semblant a la de cartes manuscrites de finals dels anys quaranta, quan torna de l'exili mexicà, o principi de la dècada següent. Ferran de Pol ens explica la història de Joan Salicrú, sergent d'artilleria que conviu –fins que mor de malaltia– amb el narrador de la història al camp de concentració d'Argelès. Més que d'un relat independent, som davant del pòrtic o del primer capítol d'una novel·la o d'una narració llarga que podria explicar tot allò que va passar abans del camp de concentració, tot allò que Salicrú li ha contat en les nits d'insomni... És una narració –amb un narrador homodiegètic– que conté el millor estil de Ferran de Pol, amb les referències bíbliques –el boc expiatori– relacionades amb la relectura de la guerra que fa el grup dels *Quaderns de l'Exili* –la nova pàtria–, el mite de la redempció...

3. Amb el títol *Un de tants* s'ha publicat un volum que reedita aquesta primera part de *De lluny i de prop* i afegeix els fragments inèdits de *Dietari de l'Ebre* que s'hi ha conservat: Barcelona: Club editor, 2009.

4. Per a una explicació detallada d'aquests materials, vegeu J. V. GARCIA RAFFI, *Lluís Ferran de Pol i Mèxic: literatura i periodisme*, Barcelona: PAM, 1999, p. 28-37.

He transcrit l'únic text conservat de l'autor.⁵ He acceptat totes les correccions perquè són autògrafes de l'autor. Només han estat corregides les errades d'escriptura, ortogràfiques o de puntuació evidents i una data que anote a peu de pàgina.

5. Llegat Ferran de Pol. Doc. 2.1.1.6. Biblioteca P. Fidel Fita d'Arenys de Mar. Unitat d'instal·lació 2. Obra original (literària).

Joan Salicrú

No pertanyia a la nostra unitat. Un dia qualsevol del principi de l'any 1939, quan la retirada dels exèrcits republicans a través del Principat era un fuig, reposa, alça't i torna a fugir, el vam «recuperar». El nostre jovent encara no ha oblidat, segurament, què era recuperar. Senzillament, integrar els soldats dispersos en les ombres d'unitat que encara existien. Crec que no va ser caçat, com tants d'altres, ni en camins perdedissos, ni en conreus allunyats de les carreteres, ni mort de cansament en un marjal. Suposo que es va presentar ell mateix de bona voluntat. Però tot el que pogué dir d'ell en aquella època seria per força vague perquè he de confessar que amb prou feines si em vaig fixar en aquell sergent d'artilleria.

Més tard sí; sota una lona en el camp de concentració d'Argelès, en les nits de vent, en les nits d'aiguat o en les glaçades nits serenes, el tenia sempre davant, despert amb els seus ulls grans mig endevinats en la celèstia, o escoltant-li els gemecs, els sobresalts dels interminables pesombres. Jo no podia dormir a causa d'un insomni crònic. Ell no volia aclucar els ulls per mor de velles històries que el rosegaven i que vaig saber més tard. Ell i jo desperts, les ombres dels companys ajaçades per terra i la fina pluja d'arena que el vent feia timbalejar contra la lona tensa... llargues nits de coïssors sota l'aixella i de polls esclafats entre les ungles. Si les velles històries que he dit haguessin estat tan fàcils d'esclafar com els polls, [encara] rai. Però les velles històries d'aquell sergent d'artilleria eren com serpents cuejants i fibladores que se li menjaven el cor, sense treves, sense remei. Per això, en l'ombra, enmig de la nit gebrada entre els xiulets del vent, em va passar furtivament la primera confiança. Em va semblar que em posaven al pit un grapat d'escurçons... Potser parlar a les fosques li era un encoratjament, però en realitat mai no va semblar cohibit i més aviat tenia l'aire de comptar com cosa natural amb la meua atenció. Això quan començava a parlar, després –n'estic segur– ni em veia, ni em sentia. Va abocar en mi tot el que va voler. Va carregar el sac de la meua ànima amb les més feixugues confessions; hi va vessar tot el pus, totes les toxines, tots els verins que emmetzinaven la seva memòria. Una nit va callar, fins em va semblar que reposava amb una respiració profunda i rítmica. Ja no em va fer cap confiança mai més. Em vaig passar nit darrere nit amb una mà sobre el seu front bullent. Em demanava aigua i jo m'alçava, em posava el capot espellifat damunt les espatlles i me n'anava al mig de la platja a buscar l'aigua salada que eixia d'una bomba enfonsada en l'arena. Com més bevia, més assedegat estava. Suposo que vaig ajudar a matar-lo. No sé quin ritus malvat i obscè em semblava accomplir quan, enmig del vent que m'assotava amb els propis parracs, m'acostava a la bomba erecta en la platja, i, engrapant la palanca, sacsava aquell estri amunt i avall, com foll, fins que entre xerrics i grinyols ejaculava aigua tèrbola i salabrosa... I retornava jo prop del malalt per sobre l'arena de la platja, oscil·ladissa sota els meus peus,

estrafent una sensació d'instabilitat com d'ebrietat. Un malalt em demanava aigua, clara aigua de pietat, i jo, erràtil en la immensa platja, empunyava el ferri i cridaner fal·lus fins a pol·luir l'estèril ventre de l'arena i vomitava, a brolls, l'escopinada amarga.

Un matí li vaig fer passar un braç per la meva espatlla, el vaig alçar, i, mig arrossegant-lo, el vaig portar a l'anomenat hospital, barraca de fustes mal clavades on, per les esclotxes, el vent cantussava lúgubres absoltes, com en un orgue desafinat. En deixar-lo a terra, va mostrar-me un grapat de palla. Segurament volia expressar-me la seva alegria, però, cegat pel sol del defora, en comptes d'una rialla de malalt, vaig veure una pelada calavera al meu davant. El front calb, les buidors que simulaven en les seves galtes una barba molt negra, els pòmuls lívids i sortits, i la blancor de les seves dents van oferir-me aquesta mutació singular. Encara va durar un parell de setmanes. I, un capaltard que m'estava vora d'ell, ajagut a la palla i pensant en qui sap què, vaig sentir que la mà que tenia entre les meves, perduda la calor de les venes, sense batecs en el pols, posava en els meus dits l'esgarripança d'una fredor mai no experimentada.

Vaig heretar un sac amb roba bruta, una maquineta d'afaitar i un carnet militar que em va fer conèixer el seu nom, Joan Salicrú, la seva edat, el lloc de la seva naixença, el seu grau militar i poca cosa més. Cap paper, cap apunt, ni una carta, ni un retrat. Vaig heretar, doncs, un sac ple de roba bruta i de feixugues confessions. Vaig cremar la roba bruta en pocs dies, les seves confessions m'han abrusat a mi llargament. Vet aquí que he viscut en el desert del meu exili, foragitat de la comunitat, com el boc expiatori de què ens parla el *Levític*: «I posarà Aaron ambdues mans sobre la testa del boc vivent, i em confessaré damunt d'ell totes les iniquitats dels fills d'Israel, i totes les seves rebel·lions, i tots els seus pecats, posant-los així damunt la testa del boc, i l'adreçarà al desert... I aquell boc tragarà les iniquitats d'ells a terra despoblada...» Però, després de tants anys, he pensat que jo també tenia dret a alliberar-me de les iniquitats, de les rebel·lions, dels pecats del meu poble –per un atzar encarnats en un pobre noi–, i per un altre atzar vessats sobre mi. En Joan Salicrú es va veure obligat a representar un paper secundari i sagnant, grotesc i heroic –és a dir horriblement representatiu– en aquells dies irrealment reals de l'estiu del 193[6].⁶ La follia d'aquelles hores el va prendre en el seu remolí, el va dur d'ací d'allà, l'empentà, l'humilià, l'exalçà i el féu giravoltar com una baldufa. Mentre l'agitació va durar, la seva vida va ser suportable; quan va esclatar damunt d'ell la forçada pau i el desemparat repòs del camp de concentració, esverat d'ell mateix, vacil·lant sota el pes de les iniquitats, de les rebel·lions, dels pecats que havia hagut de patir en la seva carn i en el seu esperit, va

6. Pel que narra tot seguit, ens inclinem a pensar que la data que hi havia, 1939, és una errada. Ha de referir-se a l'estiu de 1936, el cop d'estat feixista, l'inici de la guerra i la revolució.

venir a mi, abans de fugir de tot, va venir a mi i, com al boc d'Azazel, va confessar-ho tot. I un capaltard, sense llast, net de pòsit, lliure de solatge, va deixar-me una mà freda i erta, abandonada.

I jo he anat d'aquí d'allà, amb el feix que ell va anar-me passant, nit rere nit, inlassable, irresistible, dominador. Ara que ha passat tant de temps, ara que s'acosta l'hora de dir clarament i sense rancúnies la veritat d'aquells dies d'ira, he pensat que molt de bé i ben poc mal podria fer al meu poble explicant-li quina mena d'iniquitats, rebel·lions i pecats van ser els seus i com va carregar les pobres espatlles d'alguns dels seus fills; com van caure en el remolí de les seves passions obscures. Potser –encara que en mínima part– contribueixi a inclinar-lo al seny, al perdó, i sobretot, al penediment. No escric pels bàndols, sinó pels homes de bona fe –per tots els Joan Salicrú– que poden encara, amb amor, justícia i fe, alçar una nova pàtria que, per gran fortuna, pugui passar-se dels boccs expiatoris, pels Joan Salicrú que vulguin salvar-se, i, en ells, salvar-nos a tots.